

Janko Jarc

Lovro Kuhar - Prežihov Voranc v italijanskih zaporih l. 1943

(Prispevek k življenjepisu)

V Prežihovem zborniku je Jože Koruza objavil »Življenjsko pot Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca« (str. 167—220) in na strani 210/1 glede na Prežihovo ilegalno delo med vojno v Ljubljani in o njegovi aretaciji 8. januarja 1943 zapisal:

»Zanimivo je, kako je zmozel Lovro Kuhar, ki je opravljal vse neštivilne politične posle in bil med organizatorji osvobodilnega gibanja, stalno zasledovan od okupatorjev, prikrivati svoje delovanje sredi Ljubljane, kjer ga je poznalo velikansko število ljudi, ne da bi se bil pri tem preveč skrival. Ko je zbiral ljudsko posojilo za Osvobodilno fronto, se ni ustrašil stopiti niti k političnim nasprotnikom. Zaupal je svojemu čutu, ki ga je opozoril na sleherno nevarnost. Tudi iz zagate se je vedel dobro zmazati, če je zašel na območje kake racije. Znane so številne anekdote, kako se je znal spretno izmuzniti mimo sovražnih stražarjev. Dvakrat so ga ob raciji celo priprli, ne da bi vedeli, kdo je, ker je imel listine na drugo ime. Tudi sumljiv ni bil videti, ker se je med okupacijo, da bi laže hodil bolj nemoteno, bolje oblačil in nosil tudi naočnike.

Če upoštevamo vse to, se nam zdi toliko bolj čudno, kako da so ga mogli dne 8. januarja 1943 dobiti belogardisti v pest. Dopoldne tega dne je pričakoval kurirko na stanovanju geodeta inž. Miroslava Črničca. Belogardisti so vdrli, bodisi da jih je kdo poslal na to sled ali pa mogoče slučajno, v inženirjevo stanovanje. Prijeli so vse, ki so bili na stanovanju. Vse kaže, da sprva niso vedeli, da je človek, ki ga imajo zaprtega, Voranc, eden vodilnih slovenskih komunistov. Okoriščal se je namreč s ponarejeno osebno izkaznico na ime Peter Čižnar. Njegov rojak belogardist Ljubo Konečnik, ga je slučajno zagledal in vesel izjavil, da ga pozna. S tem ga je seveda izdal, čeprav tega verjetno ni hotel. Tako se je začela bridka Vorančeva pot po fašističnih zaporih.«

Julij Felaher piše o Vorančevi aretaciji v članku »Prežihov Voranc in Koroška«, objavljenem v istem zborniku, stran 80: »Aretacijo Voranca v dobi italijanske okupacije so zakrivali domači izdajalci, ki so ga izsledili, ko je pod tujim imenom prišel na sestanek h geometru Črničcu v Ljubljani in bil prijavljen kot lesni trgovec. Denuncirali so ga italijanskim fašistom, ki so ga aretirali.«

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani hrani med akti poveljstva karabinjerjev XI. armadnega zbora in med akti procesov Vojnega sodišča vrsto dokumentov, ki povsem razjasnjujejo uganko Prežihove aretacije, popravljajo nekatere netočnosti, ki so se pripetle obema omenjenima avtor-

jema pod pero, in dajejo jasno podobo tistih dobrih osem mesecev, ki jih je Prežih preživel v ljubljanskih zaporih pred odgonom v nemško koncentracijsko taborišče.¹

I.

Po belogardističnih božičnih racijah v nočeh od 21. na 22. in od 22. na 23. december 1942, ki so spravile v zapore, koncentracijska taborišča ali pred vojaško sodišče okoli 1500 Ljubljančanov, so se aretacije prebivalcev Ljubljane, osumljenih sodelovanja z Osvobodilno fronto, nadaljevale tudi še po novem letu 1943, čeprav ne več v tako množičnem obsegu. Počenjanje belogardistov pa je bilo tako, da se je temu uprla celo italijanska vojaška in policijska oblast, kar je konec januarja 1943 privedlo do ukinitve ljubljanske formacije MVAC (prostovoljne protikomunistične milice).² Poleg patrolj MVAC, ki so operirale »brez direktne kontrole organov sodne policije«,³ so bile na delu tudi patrolje konfidentov - agentov kvesture.⁴ Vsaj nekatere teh so bile sestavljene iz ljudi, ki so na zunaj nastopali kot belogardisti, a bili pravzaprav agenti kvesture, za vsaj formalno vodstvo pa so imeli s seboj člana specialnega oddelka MVAC. Tako je bila sestavljena tudi patrolja, ki je 8. januarja 1943 dopoldne zajela Prežihovega Voranca.⁵

Izsledili so ga povsem slučajno in ne gre zato zasluga niti skrbnemu »več-mesečnemu delu« organov kvesture, kot se je hvalil agent Lupo, niti belogardističnim naporom, da Voranca najdejo, kot so se ti trkali na prsi. Do Vorančeve aretacije je po poročilih, ki so nam ohranjena, prišlo tako:

Stane Štrekelj, uslužbenec manufakturne trgovine bratov Vljaj v Wolfovi ulici 5 in stanujoč na Celovski cesti 34 je bil osumljen sodelovanja v Osvobodilni fronti. Komisar agentov Javne varnosti dr. Ciro Ruggi je 5. aprila 1943 pred

¹ AMNO, CC RR XI. C. A. 1943, 13-3-1: »Arresto del capo comunista Kuhar Lovro ed altri«. Ohranjeni akti tek. št. 1, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13. Nadalje navajam: 1/13-3-1.

Tribunale Militare di Guerra di Lubiana, R. G. 990 dell'anno 1943. Spis obsega: 47 aktov z rojstnimi in kazenskimi listi obtoženih, 268 listov aktov in dokumentov iz poteka preiskave in 31 listov, ki niso oštevilčeni in se nanašajo na izpustitev obtožencev dne 15. oktobra 1943. Od dokumentov niso ohranjeni oni pod številkami: 45-47, 49-60, 63 in 64.

Nadalje citiram: TMG 990/43.

Avtorjeve pripombe in pojasnila v citiranem tekstu so v oglatem oklepaju.

² AMNO.

³ AMNO, CCRR 1943, 209 sez., 1-7-1, 3. I. 1943. (Saje, Belogardizem, str. 646, op. 204.

⁴ »Fioretti albi«, tako so zasmehljivo Italijani nazivali »bele« (Nemci so jih po zasedbi preimenovali po svoje v Pfaffenknechte — farške hlapce). Ti so se vdinjali okupatorju v poniževalno službo — detektivov, ki so vdiralni ponoči v stanovanja družin in odpeljevali zlasti osumljena mlada dekleta.« F. S. Finžgar, Leta mojega popotovanja, str. 413.

⁵ Gino Tornari: »Oggi, verso mezzogiorno, sono stati arrestati da alcuni militi A/C - che li pedinavano — i seguenti individui...«, 1/13-3-1, 8. I. 1943.

Lupo: »Tutti cinque, all' influori di Kien Lado, sono membri del nostro servizio informativo...« 1/13-3-1, 10. I. 1943.

Ravelli imenuje to patroljo »personale fiduciario«, TMG 990/43, list 1.

Dr. Ciro Ruggi pravi, da so Štreklja ovadili kot upornika, in nadaljuje: »... tali informazioni furono sottoposte al controllo dei nostri agenti, che tennero sotto sorveglianza lo Strekeli per una quindicina di giorni...«. Lupo pa začenja svoj report: »Siamo stati informati, che tale Štrekelj... si reca al lavoro soltanto verso le 11 di ogni giorno... Abbiamo quindi accertato il domicilio dello Štrekelj ed abbiamo iniziato il pedinamento...«, TMG 990/43, list 132 in kot pod »Lupo«.

Paternità *Peter*
 Ime očeta
 Maternità *Karja nata ml. Lubek*
 Ime matere
 N. roj. *1. V. 1890*
 dan dne
 v *Velike Lase*
 ulica
 Stato civile *nd nd*
 stan
 Professione *mg. - trg.*
 poklic
 Residenza *LUBIANA - LUBLJANA*
 bivallisee
 Via *Gasova 7*
 ulica
**CONNOTATI E CONTRASSEGNI SALIENTI
 OSEBNI POPIS JH POSEBNA ZNAMENJA**
 Statura metri *1,75*, corporatura *grasso*
 Višina metrov *postava*
 capelli *biondi - plos* occhi *verdi - neri*
 lasje *oči*
 segni particolari
 posebna znamenja

Firma del titolare - *Peter Čiznar*
 LUBIANA - LUBLJANA *11. 28. 7. 42. NK E.P.*
 dne
 Impronta del dito
 Prstni odtis
 IL PODESTA - *ŽUPAN*
Čiznar
 MUNICIPALITÀ DI LUBIANA - LUBLJANA

Ponarejena osebna izkaznica Lovra Kuharja, glaseča se na ime Čiznar Peter

vojnim tožilstvom izjavil: »Kake štiri osebe so nam javile, da Štrekelj razvija delavnost v korist uporniškega gibanja. Ta sporočila so bila izročena v ugotovitev našim agentom, ki so začeli Štreklja nadzorovati in imeli v 14 dneh priložnost ugotoviti, da pogosto odhaja iz trgovine v delovnem času in se vrača s precejšnjo zamudo.«⁶

Ker to nadzovanje pred trgovino očitno ni imelo pravega uspeha in ker so videli, da Štrekelj tu in tam tudi s precejšnjo zamudo prihaja v službo, so mu postavili zasedo pred stanovanjem. O tem pravi agent Lupo v svojem poročilu z dne 10. januarja 1943, da je 8. januarja zjutraj odšla petčlanska skupina, med njimi so bili štirje agenti Javne varnosti, pod vodstvom belogardista Vladimira Kiena na Celovško cesto in se postavili v gostilni pri Keršiču v zasedo ter od tam opazovali hišo št. 34, v kateri je Štrekelj stanoval.⁷ Do 8,15 se ni

⁶ Glej opombo 5 pod Ruggi. Stane Štrekelj je bil rojen 12. novembra 1908 v Ljubljani. Od 1. 1942 je bil blagajnik terenskega odbora OF v Šiški.

⁷ Priča Ivan Diconi, zaslišan na kočevskem procesu o delovanju Kiena Vladimira, je izjavil tudi to: »Enkrat je prišel (Kien) v neko gostilno na Aleksandrovi cesti, češ da se bodo v Šiški v neki hiši nahajali komunisti, neka skupina komunistov, naj pridem jaz in še dva ali trije oboroženi, da jih bomo blokirali in pōlovili v hiši. Rekel je, da gre pred Metropol, kjer ga čakajo nekateri prijatelji, ki bodo šli z njim.« (Zapisnik, str. 66.) Verjetno je ta izjava v zvezi z zasedo, ki so jo postavili Štreklju.

zgodilo ničesar. Takrat pa stopi Stane Štrekelj iz hiše in krene v mesto. Eden petorice ga zasleduje in čez čas po nekem štirinajstletnem fantiču čakajočim sporoči, naj gre vsa četvorica takoj na križišče takrat Bleiweisove (prej Tyrševe, sedaj Titove) in Linhartove ceste in se pridruži petemu, ki jih čaka pri uri. Ko so se sešli, jim prvi, ki je bil po vsej verjetnosti Lupo sam, pove, da je Štrekelj stopil v hišo št. 53 (danes 73) in odšel v tretje nadstropje v stanovanje geodeta Miroslava Černivca. Takoj so sklenili, da odidejo vsi v to stanovanje in aretirajo vse, ki bi se tam nahajali. »Ko smo pozvonili na vratih,« pravi Lupo v svojem poročilu, »je gospa Černivec odprla. Član bele garde se je legitimiral in izjavil, da je poslan od bele garde in da mora izvršiti hišno preiskavo. Na vprašanje, če je v stanovanju kak tujec, je gospa Černivec to zanikala in takoj pokazala spalnico, ki je bila v resnici prazna. Ostali štirje so bili pri preiskavi navzoči. Potem je gospa pokazala tudi kuhinjo in shrambo. Vrata predsobe so bila na stežaj odprta tako, da so popolnoma zakrivala obednico (tako so hoteli skriti obednico, v kateri sta se nahajala Kuhar in Štrekelj, pozneje aretirana). Ta, ki je bil oborožen [V. Kien, po izjavi M. Č. pa so bili oboroženi],⁸ je zapovedal Štreklju in Kuharju, da se predata, rekoč: »Roke kvišku!« Kuhar in Štrekelj sta ostala popolnoma mirna in Kuhar mu je celo rekel, da lahko pištolo kar stran vrže, ker se vendar ni treba bati, da bi hotel pobegniti. Štrekelj je imel osebno izkaznico, izdano na njegovo pravo ime, medtem ko je imel Kuhar izkaznico, izdano na ime Čiznar, z navedbo stanovanja v Gajevi [potem Verdijevi] ulici št. 7. Osebne izkaznice smo takoj zaplenili in izvršili tudi osebno preiskavo. Na vprašanje, kaj počno v tem stanovanju, je Štrekelj odgovoril, da je črnoborzijanec in da je prišel, da bi prodal nekaj živeža, ki ga bo Čiznar kupil. Potem smo vse tri aretirance, to je gospo Černivec, Štreklja in Kuharja ločili. Začeli smo z zaslišanjem in z natančno hišno preiskavo. V začetku nismo našli nič sumljivega. Gospa Černivec je izjavila, da je vzela Čiznarja za podnajemnika na podlagi oglasa, ki ga je sama pred štirinajstimi dnevi inserirala v časniku.«

Med to preiskavo in zasliševanjem se je zgodilo prvo, kar je položaj aretiranih usodno zavozljalo: na sestanek z Vorancem je prišla kurirka OF, študentka Danica Križ. Ni težko razumeti, s kakšno nestrpnostjo so aretirani pričakovali konca preiskave, zaupajoč, da se morda le še kako izvlečejo. Zato je rahlo zvonjenje na vratih moralo vzbuditi nov nemir. Lupo poroča o tem:

»Po zaslišanju gospe Černivec je zvonec rahlo zazvonil in brez težave je lahko razumeti, da je tak način zvonjenja že vnaprej dogovorjen. Gospo Černivec smo povabili, naj vrata odpre, in pred vrati je bila, ne da bi kaj sumila, kurirka Križeva. Gospa Černivec ji je dajala komaj vidne znake z očmi in rokami, nakar se je hotela Križeva z besedami: »Da, če ni nič, Vas pozdravljam,« hitro odstraniti, pa jo je eden petih prisotnih prijel za roko in jo potegnil v stanovanje. Sledila je ugotovitev istovetnosti in osebna preiskava, med katero je bil najden ves obtežilni material, ki ga je nosila v svoji torbici. Material obsega različna sporočila, pisma, ponarejene osebne izkaznice, predloge za izdelavo novih osebnih izkaznic in mnogo propagandnega materiala.

Pri aretiranju ni bila uporabljena sila in postopanje je bilo dostojno, kar je na mestu moral priznati tudi gospod Kuhar. Vse štiri smo pozvali, da vzamejo toplo obleko in odeje ter da nam slede. Aretirani so bili prepeljani, kot dogovorjeno, v zapore protikomunistične milice, ki so v vojašnici Viktorja Emanuel III. [na Taboru] in so bili izročeni službujočemu organu. Ves obtežilni

⁸ M. Černivec, ustni vir.

Comunicato del 10. I. 1943 - XXI

10-I-1943 - XXI

RAPPORTO

Siamo stati informati che tale Štrekelj, impiegato presso la ditta Vlačj, si reca al lavoro soltanto verso le ore 11 di ogni giorno. Volevamo accertare i motivi, per cui egli si presenta così tardi in servizio. Abbiamo quindi accertato il domicilio dello Štrekelj ed abbiamo iniziato il pedinamento l'8 corr. verso le ore 6.30 del mattino, in via Celovška davanti la casa dello nominato Štrekelj. Sullo stesso posto s'è studiata la situazione ed è stato fatto anche il piano per l'eventuale caso che si dovesse procedere a qualche arresto. Non s'è potuto scorgere nulla fino le 8.15. Dopo quest'ora uscì dalla casa di via Celovška 34 il signor Štrekelj. (Gli osservatori stavano nella trattoria Keršič). Uno di noi cinque lo seguì immediatamente e fece sapere a mezzo di un ragazzino di 14 anni che gli altri quattro si recassero immediatamente all'incrocio della via Bleiweisova con la Linhartova e precisamente dove si trova l'orologio. Giunti a quel punto trovarono infatti il loro compagno. Dopo aver saputo da lui che il Štrekelj s'è recato nella casa di via Bleiweisova 53/III e precisamente nell'abitazione dell'ingegnere Černivec, tutti cinque fummo d'accordo di arrestare subito tutte le persone che si trovassero in detta abitazione. Quattro dei pedinatori non erano armati, mentre il quinto, che apparteneva alla bela garda, era armato di pistola e provvisto del necessario porto d'armi.

Appena suonato alla porta venne ad aprire la signora Černivec. Il membro della bela garda si legittimò e dichiarò che veniva inviato dalla bela garda e che si doveva effettuare una perquisizione domiciliare. Chiesta se nell'abitazione si trovava qualche forestiero, la signora Černivec negò e mostrò subito la camera da letto, che era infatti vuota. Gli altri quattro erano tutti presenti alla perquisizione. Poi la signora mostrò anche la cucina e la dispensa. La porta dell'anticamera era aperta completamente in modo che nascondeva la sala da pranzo (in questo modo si voleva nascondere la sala da pranzo nella quale si trovavano il Kuhar ed il Štrekelj, poi arrestati). Quello armato ordinò a Štrekelj ed allo Kuhar di arrendersi, dicendo loro: "Mani in alto!" Il Kuhar ed il Štrekelj risasero

Prva stran prepisa (ali morda tudi prevoda) poročila agenta Lupa z lastno-ročno pripombo načelnika štaba XI. A. Z. polkovnika Bruna Lucinija: »Ekselenci (= gen. Gastone Gambarà) izročil kvestor 10. I. B. L.«

material je naslednjega dne eden petorice, ki je bila navzoča pri aretaciji, izročil poveljstvu milice, ki je to zahtevalo zaradi ponovnega zasliševanja.«⁹

Lupovo poročilo o prihodu Križeve popravlja izjava Marije Č. tako: ko je zaslišala zvonjenje na vratih, je sama, ne da bi jo kdo k temu pozval, stopila k vratom, jih odprla in pred njo stoječi Križevi potihlo rekla: »Bežite hitro, policija!« ter vrata zopet zaprla. V tem je stopil iz sobe, kjer je stražil Štreklja, agent z brazgotino na obrazu in katerega je govorica izdajala, da je z Dolenjskega, ter vprašal, kdo je prišel. Č. je rekla, da nihče, agent pa je hitro odprl vrata in pred njimi našel Križevo, ki je še zmeraj stala pred vrati, bodisi, da opozorila ni razumela, ali pa v hipni zbeganosti ni vedela, kaj početi.¹⁰ Agent jo je potegnil v stanovanje in preiskava je spravila na dan material, ki je na mah bistveno spremenil ves položaj: agenti so sedaj že vedeli, da se jim je lov dobro obnesel, čeprav niso še vedeli, koga so ujeli.

Ko so aretirane pripeljali v belogardistične zapore v vojašnici na Taboru, katerim so Ljubljancani vzdeli zasmehljivo ime »farovž«, se je pripetilo drugo, kar je razvzrojalo tudi Vorančevo istovetnost in povzročilo, da se je ves vihar okoli njegove aretacije tako dramatično stopnjeval. Ko so namreč Voranča na poveljstvu zaporov zasliševali in jim je ponavljal zgodbo o Petru Čiznarju, je stopil v sobo njegov sorodnik Ljubo Konečnik, sin njegove sestrične, nekdanji član zloglasnega »štajerskega bataljona« v Šentjoški hosti pri Novem mestu in takratni agent belogardističnega »specialnega oddelka«. Ta je stopil k Vorancu in ga pozdravil z besedami: »Kaj pa vi tukaj delate, stric?«¹¹ Tedaj je završalo po »farovžu«, telefon in kurirji pa so raznesli novico po vseh poveljstvih italijanskih vojaških in policijskih oblasti ter v vodstvo belogardističnega tabora.

Dejstvo, da so v belogardistične zapore prepeljali in tam prepoznali že tako dolgo iskanega Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca, je najprej seveda razburilo in vznevoljilo ljubljanskega kvestorja. Lupo, ki se je že pri preiskavi in aretacijah na Černivčevem stanovanju obnašal kot pravi vodja skupine, je bil pozvan na odgovornost. Le tako je namreč razumeti, da je Lupo 10. januarja 1943 napisal o vsem precej obširen raport in ga dostavil neposredno kvestorju Ravelliju. V njem je poudarjal, da so bili vsi, ki so izvršili aretacijo, razen enega samega — Kiena — agenti kvesture, da je aretacija Štreklja, ki jih je pripeljal na sled Prežihu, sad večmesečnega dela (Ruggi trdi, da le štirinajst-dnevne) in da so bili aretirani pripeljani v belogardistične zapore samo zato, ker se, tako je razbrati iz teksta, pred Kienom nihče ni hotel izdati, da je agent kvesture, in so se zato uklonili predlogu Kiena, ki so ga na zunaj priznavali za vodjo, da vse aretirane odpeljejo v zapore na Tabor. Dobesedno pravi: »Jasno je, da okoliščine, v katerih so bile aretacije izvršene, in posebej dejstvo, da omejena skupina, ki je aretacije izvršila, ni vedela, da je nekdo v zvezi z oblastmi [t. j. s kvesturo, oziroma da dela po njenem naročilu], niso dovoljevale, da bi izbirali instanco, kateri bi bilo treba aretirane izročiti, in tako so vsi sprejeli predlog petega člana, Kiena, ki je prav tako sodeloval v akciji, da prepeljemo aretirane v zapore protikomunistične milice.«¹²

⁹ Glej opombo 5 pod Lupo.

¹⁰ M. Černivec, ustni vir.

¹¹ M. Černivec, ustni vir (primerjaj izjavo Konečnika v opombi 13).

¹² Lupo, Rapporto str. 3: »... È chiaro che le circostanze nelle quali furono compiuti gli arresti, e specialmente il fatto che il menzionato gruppo che ha compiuto l'arresto non era al corrente del fatto che qualcuno era in relazione con le autorità, non permisero di scegliere l'istanza alla quale dovevano essere consegnati gli arrestati, e quindi tutti accettarono la proposta del quinto membro, Kien, che pure aveva

Ko je za Vorančevo aretacijo in prepoznanje izvedel načelnik obveščevalne službe XI. armadnega zbora kapetan Gino Tornari, je s svojim poročilom načelniku Glavnega štaba XI. A. Z., polkovniku Brunu Luciniju tako hitel, da poročila sploh ni utegnil prepisati, ampak ga je odposlal kar takega, kot mu je prišlo izpod peresa, in še tega samo parafiral. O prepoznanju Voranca pravi: »Čiznar Peter je bil po članu specialnega oddelka protikomunistične milice prepoznan za Kuharja Lovra, ker je domnevni Čiznar Peter pravi bratranec njegove matere,« in nadaljuje:

»Takoj ko sta se protikomunistični zaupnik in Lovro Kuhar spogledala, pred pričami, je Kuhar postal rdeč v obraz in mahnil z roko, kot bi hotel reči: zdaj je pa vsako prikrievanje brez koristi, in rekel temu, ki ga je povsem prepoznal: »Ne morem tajiti.«¹³

O ponovnem zaslišanju Voranca, ki je tej ugotovitvi sledilo, poroča Tornari:

»Takoj zaslišan je na vprašanja o osebnih podatkih in o svoji preteklosti odgovarjal, na druga, kratka splošna vprašanja [ki so se tikala seveda njegovega političnega delovanja] pa je takoj zavzel odklanjajoče stališče in rekel, da noče odgovarjati, pač pa bo svoje zasliševanje tako dolgo zavlačeval, da bo vojne konec in si bo tako rešil življenje.«

O ostalih, skupaj z Vorancem aretiranih — v opoldanskih urah se jim je pridružil še geodet Miroslav Černivec — domneva Tornari le o S. Štreklju, da je verjetno tudi njegova osebna izkaznica ponarejena in da se za njo najbrže skriva druga pomembna komunistična oseba. V ostalem pa sodi, da je gradivo, ki je bilo najdeno v ročni torbici Križeve — kakih dvajset pisemc ter informativni in propagandni material za ilegalni tisk — izredno važno in da »že prvi pogled v ta pisma kaže razburjenje med komunističnimi voditelji zaradi aretacij 21. in 22. decembra, kolikor so med aretiranimi pomembni in vplivni komunisti in pristaši OF.«¹⁴

collaborato nell'azione, di tradurre cioè gli arrestati nelle carceri della Milizia anti-comunista.«

¹³ Konečnik Ljubomir, sin Antona in Antonije roj. Konečnik, roj. 30. VII. 1920 v Guštanju, priv. uradnik, je pred Izrednim vojaškim sodiščem NOV in POS na razpravi 9. in 10. oktobra v Kočevju na obtožbo, da je izdal svojega sorodnika Prežihovega Voranca, ki je bil v zaporu pod drugim imenom, izjavil:

»On je moj stric. On je bil v zapor pripeljan in tam ga je dr. Šmajd spoznal. Skočil je pred njega in ga po ramah potrepljal: Midva se pozna. Vprašal ga je, od kod. Dr. Šmajd mu je odgovoril: Iz Kotelj. Voranc ga je poznal in mu je rekel: Saj itak nima smisla, da bi tajil, ko ga drugi poznajo. Do tistega časa sem tudi jaz molčal.« Zapisnik kočevskega procesa str. 45.

Ta izjava je v opreki z navedenim poročilom Tornarija, a sodišče ji je v pomanjkanju drugih dokazov verjelo. V nasprotju pa je tudi z navedeno izjavo Voranca samega, ki je v razgovoru z M. Černivcem označil prav svojega nečaka kot onega, ki ga je prepoznal.

¹⁴ Tornarijeva trditev ni točna. Pri Križevi zaplenjena korespondenca in dokumenti vsebujejo:

1. poročilo o aretaciji nekega E., ki s svojim obnašanjem in ravnanjem ne zasluži zaupanja,
2. sporočilo imen dveh partizanov, ki bi bila sposobna za bolničarsko službo,
3. sporočilo o industrijalcu B., ki sicer podpira OF, vendar se boji prevratnih dni,

4. navdilo za uporabo gradiva za ilegalni tisk s prvimi kratkimi poročili o uspehih partizanske protiofenzive decembra 1942 na Dolenjskem, ki se konča: »Skratka: Še nikoli nismo tako odlično stali kot sedaj. Gre za to, da železo hitro kujemo! Skratka: Tudi na naših ulicah bomo še praznovali!«,

V »farovžu« je novica o prepoznanju Lovra Kuharja spravila vse na noge. Zloglasni sodni pripravnik Maks Loh je na primer skakal od celice do celice, v katerih so bili zaprti Vorančevi soaretiranci, vpil nad njimi in jim grozil, da bo njihova usoda zapečaten v štiriindvajsetih urah, ker so skrivali najbolj iskanega komunističnega voditelja in sodelovali z njim.¹⁵ Z vso vnemo so prebirali zaplenjeno korespondenco in kolikor je bilo navedenih oseb s pravimi imeni, ali pa vsaj z navedbo stanovanja in z ilegalnimi imeni, ki so jih razkrili šele v preiskavi, so jih belogardistične patrolje še istega ali naslednje dni aretirale: 8. I. eno osebo, 9. I. osem oseb, 12. in 21. I. pa še po eno osebo, skupaj enajst oseb. Če k temu prištejemo še ožjo Vorančevo skupino petih oseb, je bilo v januarju 1943 v »farovžu« v zvezi z afero Voranc-Križ šestnajst oseb: deset mož in šest žena.

V času, ko so belogardistične patrolje stikale po Ljubljani za razkritimi sodelavci OF, so si ostrili peresa tudi uredniki »Slovenca« in »Slovenskega doma«, da čimprej razglase Vorančevo aretacijo. Še istega dne je za »Slovenca« njegov glavni urednik Ruda Jurčec napisal članek, ki je bil naslednjega jutra z debelim naslovom »Lovro Kuhar-Prežihov Voranc — ujet« objavljen. Popoldanski »Slovenski dom« pa je izpod peresa svojega glavnega urednika Mirka Javornika prinesel daljši članek, v katerem je ta s svojo znano spretnostjo, pa tudi strupeno ujedljivostjo zlil na Voranca celo golido umazanij, potvorb, sumničenj in denunciacij in ga pri tem prav po herostratsko opsoval s pustolovcem in prodano dušo in ga imenoval potvarjalca slovenske zgodovine in slovenskega ljudskega značaja, katerega so »slovenski levičarski krogi z vsemi sredstvi, z nagradami in naročenimi ali prostovoljnimi hvalnicami hoteli povzdigniti za literarnega malika ter narediti iz njega vodilno postavbo v slovenski literaturi«. Iz ostalega je videti, da so bili uredniki v »Jugoslovanski tiskarni« dokaj poučeni o Vorančevi politični delavnosti v desetletju 1930/1940, vendar so ga »stavljali na višje mesto, kot ga je kdajkoli zavzemal«¹⁶ in mu tudi v Osvobodilni fronti pripisali vodilnejšo vlogo, kot jo je dejansko imel. Vendar so predvsem te informacije, deloma dobesedno ponovljene v brošuri »V znamenju

5. podatki za novo osebno izkaznico,
  6. informacije o pritegnitvi nove sodelavke,
  7. gradivo za ilegalni tisk,
  8. informacije o nezanesljivem pristašu OF, ki je v resnici nacist,
  9. poziv na kontakt,
  10. poročilo o zbiranju denarnih prispevkov za OF,
  11. navodilo za razdelitev hrane ilegalcem in naročilo za pripravljenost tistih, ki gredo v partizane itd.,
  12. zahvala za pomoč v Belgijski vojašnici zaprti ženi (Belgijska vojašnica = vojašnica na Tabóru).
  13. sporočilo o dostavljanju ilegalnega tiska, poročil in navodil NZ,
  14. poročilo o delu in ureditvi tehnike in pirotehnične delavnice,
  15. obširnejše poročilo o stanju terenskih organizacij iz ljubljanske okolice,
  16. podatki za legitimacijo,
  17. sporočilo o izstavitvi ponarejene delavske knjižice,
  18. naročilo za podpiranje neke družine,
  19. naročilo dveh osebnih izkaznic za skojevski sestri S., ki delata na Dolenjskem.
- Prevajalec v italijanščino je »skojevki« prevedel s »sciatrici« — skijašici — kar so šele mesece kasneje popravili na sodišču.
- Iz tega pregleda je dovolj jasno, da o kakem »razburjenju« zaradi aretacij ni sledu!

¹⁵ M. Černivec, ustni vir.

¹⁶ Jože Koruza, Življenjska pot Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca, Prežihov zbornik, str. 211. Nadalje navajam: J. K. n. o. m., str.

Prva stran poročila Gina Tornarija
o aretaciji Lovra Kuharja

D. 1. 9/1943

Comunicazione per il Sig. Capo n. 1, S. D.
Col. Lisciani

Aggi, suoi maggiori, sono stati arrestati da alcuni miti A/C - che li pedinavano - e signoranti individuali:

1) Kuhar Lovro, uno dei capi del Partito Comunista Sloveno e dell' Jugoslavia, membro dell' Esecutivo Comunista nei vari Comitati comunisti della Balcania, noto come scrittore comunista della periodica "Pravda" di "Pravda" (1924 - 1929 - 1936) fuggito dalla prigione austriaca (Governo Schuschnigg) e successivamente espulso dall' Austria e riparato in Francia. Dal 1941 ritornato clandestinamente in Jugoslavia, ripreso a Ljubiana, dove viveva di nascosto e sotto falso nome, prima dell' occupazione della Slovenia da parte delle truppe italiane.

Al momento dell' arresto già in possesso della carta d' identità e nome "Cezmar Peter".

È stato riconosciuto da un elemento del reparto speciale A/C - per Kuhar Lovro - arrivato al present Cezmar Peter, cognome diretto di sua madre.

Nel brevissimo confronto fra il pedinatore A/C ed il Kuhar Lovro, in presenza di testimoni

Osvobodilne fronte», ki je izšla v prvih mesecih 1943, služile kvestorju in italijanskemu vojaškemu tožilcu za jedro ovadbe oziroma obtožbe in so bili prevodi teh treh sestavkov priloženi obtožnici kot dokazno gradivo.

Odmevi v »naprednih« slovenskih dnevnikih so bili bolj skromni: popolndnevnik »Slovenski narod« je 9. januarja samo ponatisnil »Slovenčev« članek brez lastnega komentarja, »Jutro« pa je vest o Vorančevi aretaciji objavilo 10. januarja le v skupnem poročilu o položaju v pokrajini in o uspeh parti-zanskih akcijah na Dolenjskem — uničenje fašistične posadke na gradu Dob v dolini Mirne 27. XII. 1942 — brez omembe Vorančevega imena v naslovu.

O zasliševanjih Voranca in tovarišev v »farovžu« — vsaj kolikor je do sedaj znano — ni ohranjen noben dokument. Četudi jih je morda kvestura obenem z aretiranci prevzela, jih vsekakor ni vključila v gradivo, ki ga je kvestor Ravelli obenem z ovadbo predložil vojaškemu tribunalu. Kako pa so v »farovžu« opravljali zasliševanja, je sodnik Jože Šegedin kot priča na kočevskem procesu oktobra 1943 dovolj jasno povedal.¹⁷ Vse te metode mučenja in

¹⁷ Sodnik Jože Šegedin kot priča izpove v preiskavi (navedeno v razlogih sodbe): »Mene so po 10 dneh premestili v specialne zapore MVAC (bivši garnizijski zapor),

zatraševanja pa niso rodile kaj več uspehov in do konca januarja 1943 ni bil v zvezi z Vorancem in tovariši mimo že omenjene enajstorice aretiran nihče. Prav tako je bila brezuspešna hišna preiskava, ki so jo po Vorančevi aretaciji napravili na njegovem stanovanju pri M. T. Mihevc r. Corradini v takrat Verdijevi (prej Gajevi, danes Kidričevi) ulici št. 5 (na ponarejeni osebni izkaznici je navedena h. št. 7). O tej preiskavi pravi kvestor Ravelli na šesti strani svoje ovadbe.¹⁸

»Preiskava, izvršena v Kuharjevem stanovanju pri imenovani Corradini vdovi Mihevc, ki je imela namen poiskati propagandni material in dopise med Kuharjem in drugimi predstavniki uporniškega gibanja, je bila brez uspeha, ker so izginili vsi njegovi papirji, med njimi — kot trdi Kuhar — tudi njegova nedokončana tragedija.¹⁹

O zadevi zasljučana je Mihevčeva izjavila, da je tri dni po Kuharjevi aretaciji prišlo v njeno stanovanje kakih dvajset let staro dekle, ki je zbralo vse njegove papirje in knjige ter jih odneslo s seboj, ne da bi ona (Mihevčeva) poskušala to preprečiti, čeprav je vedela za Kuharjevo aretacijo.²⁰

V času, ko je bil Voranc s tovariši zaprt v »farovžu«, nekdanjem garnizijskem zaporu na dvorišču »belgijske« vojašnice na Taboru, so bili v drugem traktu te vojašnice kot talci zaprti med drugimi tudi univ. prof. dr. France Kidrič, pisatelj Juš Kozak in brata Stane in Ciril Vidmar, prvi tovarnar, drugi znani založnik. Prežiha so poznali in vedeli za njegovo ilegalno delo. Zato jih je toliko bolj prizadelo, ko so bili nekega januarskega popoldne, verjetno istega dne, ko so ga aretirali, priče dogodka, ki ga je Juš Kozak v svoji »Leseni žlici« tako popisal:

»Bil je hladen zimski dan, blede sonce je svetilo na dvorišče pred »farovžem«. Sprehajali smo se v senci, ker naše strani ni nikoli sonce doseglo. Nankrat se je Ciril ustavil.

Ob zidu na dvorišču pred »farovžem« je skakalo nekaj mladih fantov, ki so imeli v svoji sredi mogočnega, plečatega človeka. Čez nekaj časa so prinesli stol in posadili nanj moža, da je bil ves v soncu.

»Ali ni Voranc?« je vzkliknil Ciril.

Mladi belogardisti, ki so imeli dva fotografska aparata, so skakali okoli orjaka in namerjali leče. Čeprav je bila razdalja med nami in njimi precejšnja, smo nazadnje vendarle spoznali Prežihovega Voranca, pisatelja in dolgoletnega ilegalca... Po skakanju in veliki vnemi pri fotografiranju smo presojali, da belogardisti uživajo nad svojim plenom. Prežih je obračal glavo kakor so mu

---

kjer so imeli oblast Slovenci iz formacije MVAC. Šef je bil dr. Šmajd, komandant zapora Osojnik Gorazd s pravim imenom Pipan. Zasljučevali so po moji vednosti dr. Šmajd, dr. Godnič, sod. prip. Loh Maks, neki jurist Frakelj, Casar in nekaj časa Žebot. Pri zasljučevanju so se poslužili mučilnih metod: pretepali so z jermeni do krvi (glavni pretepač je bil neki Ludviger-Jovo), grozili z revolverjem, ki so ga nastavljali na prsi, glavo, v usta, bili po glavi (Loh Maks Černivca), grozili našim ljudem s streljanjem in mučenjem, da so nekateri celo ponoreli (nek sedmošolec), in poskušali rešiti se s samomori (ing. Černivec si je prerezal z nožem žile na roki, isto tudi inštalater Hudnik)...«

Kočevski proces od 9. do 11. oktobra 1943, Sodba, str. 11.

¹⁸ TMG 990/43, list 6.

¹⁹ Marija Terezija Mihevc, r. Corradini je mati univ. prof. arch. Eda Mihevca, znanega partizanskega komandanta pod imenom Dore Trdina.

Omenjena tragedija je dramatisacija snovi iz »Jamnice«, ki jo je po Prežihovi smrti izdal H. Grün pod naslovom »Pernjakovi«.

²⁰ TMG 990/43, list 96.

ukazovali, na levo, na desno, zdaj se je moral okreniti z vsem telesom, potem zopet gledati naravnost predse. Ko se je naveličal eden, ga je začel drugi loviti v lečo. Skoraj pol ure je trajalo slikanje. Ko je zopet vstal, je bil videti kakor medved med pritlikavimi jazbečarji. Še enkrat je pogledal v sonce in se ravnodušen vrnil v ječo.«²¹

II.

Koliko časa je bil Voranc v »farovžu«, bi nam verjetno povedali akti mape 13-3-1 CC RR C. A. XI., če bi se v celoti ohranili (manjkajo številke 2—5). Da pa je bil Voranc v zaporih kvesture že dokaj pred prvim zaslišanjem dne 24. I. 1943, dokazuje dvojice pričevanj:

Prvo je zapisal Juš Kozak v svoji »Leseni žlici«, kjer pravi, da je nekega jutra navsezgodaj prihrumela na dvorišče vojašnice »Marica«, se ustavila pred »farovžem«, vanjo pa so naložili Prežihovega Voranca in ga odpeljali na kvesturo. Zvečer jim je karabinjer Ferrara s ciničnim nasmeškom potrdil, da je kvestura ugrabila znanega komunista iz »farovža«.²²

Drugo je zapisano v aktih kočevskega procesa. Tam je obtoženi belogardist Ljubo Konečnik izjavil, ko je bil vprašan o krivdi pri aretaciji oziroma prepoznanju Voranca, da je bil dr. Albin Šmajd-tisti, ki da je Voranca prepoznal, on sam pa da mu je hotel še pomagati s hrano in iskanjem zvez. Njegova pomoč pa da je bila za Voranca prepozna, ker so ga že drugega dne prepeljali v zapore kvesture.²³

Že zgoraj navedeno opravičevanje agenta Lupa kvestorju, zakaj je bil Voranc izročён belogardistom in ne kvesturi, pa dovoljuje tudi sicer povsem razumljivo ugotovitev: Lovro Kuhar je za Italijane pomenil tako velik plen, da ga nikakor niso hoteli prepustiti svojim belogardističnim pomagačem. Zato niso hoteli niti počakati že pripravljajoče se likvidacije belogardistične vojaške enote v Ljubljani in prevzema zaporov v »farovžu«, ampak so, če moremo uporabiti izraz karabinjerja Ferrarija, Voranca — ugrabili. Po izjavi Ljuba Konečnika pred Izrednim vojaškim sodiščem NOV in POS v Kočevju se je to zgodilo že drugi dan po Vorančevi aretaciji.

Ko je »posebni oddelek« 375. sekcije karabinjerjev prevzel belogardistične zapore, je kvestura, ki ji je bilo veliko na tem, da čimprej pripravi gradivo za veliki proces proti Lovru Kuharju in soobtoženim, zahtevala, da poveljstvo karabinjerjev pri XI. A. Z. izroči v njene zapore še ostale aretirane v zvezi z zadevo Kuhar-Križ in da ji dostavi vse zaplenjeno obtežilno gradivo. Poveljstvo karabinjerjev je s fonogramom št. 43/5 z dne 28. januarja 1943 obvestilo kvesturo, da so s tem dnem prepeljani v njene zapore in ji stavljeni na razpolago: Lovro Kuhar, Danica Križ, Marija in Miroslav Černivec in Stanko Štrekelj. Za Voranca je ta akt pomenil le formalno potrditev že obstoječega stanja, saj je bil na kvesturi zaslišan že štiri dni pred svojo »uradno« izročitvijo. Ker pa so karabinjerji pridržali ostalih enajst, v tej zvezi v januarju aretiranih, in tudi zahtevanega obtežilnega gradiva niso dostavili, je kvestura tri dni za tem, 31. januarja 1943, poslala poveljstvu karabinjerjev akt št. 0456 UP in zahtevala, da ji to enajstorico izroči obenem z obtežilnim gradivom in predmeti, ki so bili Lovru Kuharju pri aretaciji odvzeti in jih je ta označil

²¹ Juš Kozak, Lesena žlica II., str. 322.

²² Juš Kozak, Lesena žlica II., str. 327/8.

²³ Ljubomir Konečnik, izjava na kočevskem procesu: zapisnik procesa, str. 26.

za svojo osebno last: nahrbtnik, usnjata torba, roman »Sreča na vasi« in zlato nalivno pero, znamke Waterman.

Gino Tornari je šele 8. februarja 1943 javil majorju Aguecciju,²⁴ da je zahtevanih enajst pripravljenih za izročitev kvesturi, ki je bila o tem obveščena naslednjega dne s fonogramom št. 43/7. Ker pa zahtevano gradivo tudi sedaj še ni bilo izročeno, je kvestura verjetno ponovila svojo zahtevo, zakaj 15. februarja je Tornari poslal Aguecciju s seznamom le del zaplenjenega gradiva in v spremnem dopisu pojasnil, da pri Križevi zaplenjene korespondence ne more dostaviti, ker je ta še vedno na poveljstvu armadnega zbora. Polkovnik Carlá da je bil že po telefonu naprošen, da jo vrne. Ti dokumenti so bili kvesturi dostavljeni 24. februarja, a le v razmeroma slabih fotografskih posnetkih, originale pa je »zaradi nadaljnjih preiskav« armadno poveljstvo zadržalo. Ostalo gradivo, ki ga je Aguecci prejel že 15. februarja, je prejela kvestura šele 4. marca, kot je to razvidno iz fonograma št. 43/9-1. Komisar dr. Ciro Ruggi, ki je Voranca in ostale zasliševal, je prevzem tega gradiva potrdil 5. marca 1943.

Medtem so bila na kvesturi zasliševanja vseh v zvezi z Vorancem aretiranih. Po zapisnikih sodeč so trajala od 24. januarja do sredine marca. Voranc sam je bil v tem času zaslišan dvakrat: 24. januarja in 10. februarja.²⁵

24. januarja mu je dr. Ciro Ruggi stavljal predvsem vprašanja, ki naj bi pojasnila njegovo preteklost. V odgovorih je Voranc najpreje podčrtal svojo protinemško usmerjenost.

»Od mladega sem mnogo bral, vse, kar mi je prišlo pod roke. V tem času sem bil slovenski narodnjak, ker sem bil tako v družini vzgojen, ki je bila vseskozi narodno zavedna. To moje mišljenje je še bolj krepilo dejstvo, da sem živel na jezikovni meji in od takrat je moje mišljenje sovražno vsemu, kar je nemško. Ko sem bil 1914 pozvan pod orožje, sem bil že nasprotnik Avstrije in Habsburžanov.«

Potem pripoveduje, kako je bil 1915 na fronti v Karnijskih Alpah in 1915 do 1916 na Doberdobo. Že takrat, pravi, je hotel pobegniti na italijansko stran, kar pa se mu je posrečilo šele v jeseni 1916, ko je bil na odseku Sette Comuni. 19. oktobra zjutraj je z nekim Jakobom Ciglerjem pri Corno di Campo bianco dosegel italijansko bojno črto. Pri zaslišanju na divizijskem poveljstvu je prosil generala, naj zapišejo v zapisnik, da ni pobegnil zato, da bi si rešil glavo, ampak zato, da bi skupno z Italijani in njihovimi zavezniki nadaljeval boj proti Avstriji. Zato je bil kot vojni ubežnik pred avstrijskim vojnim sodiščem obsojen na smrt. Ne da bi podrobneje razlagal premeščanja iz taborišča v taborišče omenja le, da je vložil dve prošnji na italijansko vojno ministrstvo za sprejem

²⁴ Giuseppe Aguecci, major in kasneje podpolkovnik, je bil poveljnik karabinjerjev XI. A. Z. V arhivu MNO je ohranjena njegova lastnoročna zabeležba: »Gli Sloveni dovrebbero essere ammazzati tutti come cani e senza alcuna pietà — Slovence bi bilo treba pobiti vse kakor pse in brez vsakega usmiljenja.«

Faksimile dokumenta je objavljen v: Giuseppe Piemontese, Ventinove mesi di occupazione italiana nella Provincia di Lubiana, 1946, allegato III a.

Juš Kozak je v svoji Leseni žlici, II., str. 334 zapisal svoj razgovor, ki ga je imel z nekim karabinjerjem in se je tikal Agueccija:

»Še eden bi moral priti — potem bomo baje zaslišani — tako govori Aguecci.«

»Aguecci?« je pomislil mladi karabinjer. »Debeli pes.«

»Pes?«

»Še slabši od psa. Če bi on mogel, bi ne ostalo od Slovencev drugega kakor kosti. Ne verujte mu niti besede.«

²⁵ TMG 990/43, listi 69—74.

med dobrovoljce, da pa je šele druga bila ugodno rešena, nakar je bil septembra 1918 poslan v taborišče jugoslovanskih dobrovoljcev v Casale di Altamura v provinci Puglie.

J. Koruza piše v Vorančevem življenjepisu v Zborniku: »Verjetno se je Voranc v italijanskem ujetništvu поблиže seznanil tudi s komunizmom. Njegov brat Alojz piše o tem: Dobro se spominjam, ko mi je opisoval obisk laškega socialista Lazarinija v taborišču, in kako je požiral njegove knjige in spise Trockega, ki mu jih je Lazarini nosil, ter Lenina.« Po mnenju brata Alojza Kuharja naj bi to bilo nekje na Sardiniji. Iz Vorančevega zasliševanja pa sledi, da je to bilo v Serviglianu, saj se gotovo na to nanaša Vorančeva izpoved pri tem zaslišanju, kjer pravi:

»V Italiji sem prvič spoznal socialistične teorije na znanstveni podlagi in to od nekega zdravnika iz Servigliana, ki je bil socialist.«

Že v svojem prvem zagovoru, ki obsega šest tipkanih strani, je Voranc svoje izpovedi osredotočil na naslednje glavne točke:

1. V času po prvi svetovni vojni, med 1920 in 1930, je sodeloval s komunisti, in to predvsem na ekonomskem in združnem področju, hoteč tako pomagati pri reševanju socialnih problemov Slovenije.

2. Aleksandrova diktatura je v Jugoslaviji uvedla velesrbsko hegemonijo in vsi, ki so bili proti njej, so bili razglašeni za komuniste. Tako je tudi njemu grozila aretacija, kateri se je izognil z odhodom v inozemstvo.

3. Svoje desetletno življenje izven domovine prikazuje le kot življenje emigranta, ki ga povsod zasleduje jugoslovanska policija, ker je bil l. 1930 pred sodiščem za zaščito države obsojen na šest let ječe. Tik pred napadom na Jugoslavijo se je vrnil, da bi dosegel revizijo procesa, kar pa je zlom Jugoslavije preprečil.

4. Po okupaciji Slovenije je nekaj časa živel pri svoji družini v Vevčah. Ko pa je avgusta 1941 izvedel, da je prišlo v Ljubljano nekaj gestapovskih patrolj, ki iščejo Nemcem sovražne osebe, zlasti komuniste, in ker se je bal maščevanja nekaterih njegovih rojakov iz Guštanja, je odšel v Ljubljano in od tedaj živel tajno, ne da bi se prijavil policiji. Januarja 1942 je najel pod imenom Peter Čiznar stanovanje pri vdovi M. T. Mihevc roj. Corradini in ostal tam do aretacije. Ponarejeno osebno izkaznico mu je preskrbel neznanec za 500 lir.

Na tem stanovanju je živel povsem sam zase, ne da bi se brigal za politiko, pač pa je samo študiral in pisal romana »Jamnica« in »Križem sveta« ter pripravljaj zbirko novel, ki ji še ni dal naslova. Poleg tega je pisal tudi še nedokončano dramo iz kmetskega življenja.

5. S Štrekljem se je spoznal po posredovanju neke žene, ki mu je tega priporočila kot človeka, ki mu lahko preskrbi obleko in perilo. Ta mu je napovedal sestanek v stanovanju pri geometru Černivcu, kjer sta se ob devetih dopoldne 8. januarja sestala, kake pol ure kasneje pa sta bila že aretirana.

K drugemu zaslišanju 10. februarja 1943 je komisar Ruggi pritegnil tudi agenta tolmača Vladimirja Sabothija. Zasliševanje, katerega zapisnik obsega nekaj več kot štiri strani, se je sedaj vrtelo le še okoli nekaterih točk prvih izpovedi:

1. O »neki ženi«, ki ga je spravila v zvezo s Štrekljem, je sedaj vedel že celo zgodbo: bila je to njegova znanka Matilda Krapež, verjetno Hrvatica, ki jo je klical le kot »Milko«, in ki mu je prinašala živila in knjige iz javne knjižnice. Podrobnejših podatkov o njej pa ne ve.

2. Za politična vprašanja se ni zanimal, čeprav ga je med tem že ustreljeni ing. Anton Štebi nagovarjal k sodelovanju z OF. Baval se je edino z literaturo in, kolikor je imel zvez z vidnejšimi književniki, so bili to razgovori izključno le literarne in splošno kulturne vsebine.

3. Ponovno podčrtava svojo bojazen pred svojo izročitvijo Nemcem, ki da še niso pozabili niti njegovega prebega k Italijanom l. 1916 niti ne tega, da je Italija 1915 vskočila v Nemcem sovražni tabor. »O tem sem se prepričal,« pravi dalje, »v času mojega zavora na Dunaju l. 1936/37, ko sem bil zaprt skupaj z mnogimi nacisti, ki so danes pomembni funkcionarji... Vsi od prvega do zadnjega so sovražili Italijo in rekli, da bodo potem, ko bodo zmagali v Evropi, obračunali tudi z njo in ji tako plačali za l. 1915.«

V ostalem pa potrjuje svoje komunistično delovanje v obdobju 1920-1930, za kasneje pa taji vsako politično delo in vsako zvezo z OF, češ, da se je bavil izključno in samo s književnostjo.

Ko se je Voranc iz zaporov na kvesturi vrnil v šentpetersko vojašnico, je o teh zasliševanjih pripovedoval Jušu Kozaku:

»Trije so me izmenoma zasliševali. Vse so hoteli vedeti, kje sem se klatil, kakšne funkcije sem opravljal v stranki. Hudiči so toliko vedeli, da sem moral marsikdaj napeti možgane, da sem jim zmešal štrene. Menda so res mislili, da so zgrabili samega »Garibaldija« Osvobodilne fronte. To ime se me je kar prijelo.²⁶

Potem je še pravil, da so mu na kvesturi predlagali, naj napiše, kar ve o organizaciji belih. Napisal jim je nad dvajset strani. Ta sestavek v aktih procesa ni ohranjen, niti v seznamu zaznamovan, vendar je v njem gotovo bila ista vodilna misel, kot jo je Voranc izrekel že pri svojem drugem zaslišanju, ko je bil vprašan o belih: »Rekel sem že, da tudi ti tukaj v glavnem staviš na londonsko karto in se italijanskih oblasti le poslužujejo za svoje namene.« Tri tedne, je rekel Voranc Jušu, so študirali ta njegov sestavek. Ves ta čas je bil gotovo še v »podmornici«, nato pa so ga vrnili v zapore v šentpeterski vojašnici. To je bilo nekako v začetku marca 1943.

Če je Voranc sam pri sebi verjel, da je kvesturi »zmešal štrene« in celo zaupal namigovanjem komisarja, da bo poslan v konfinacijo, kar si je tako vroče želel, ga je kaj kmalu zopet močno vznemiril izid knjižice »V znamenju Osvobodilne fronte«. Ta knjižica je po izjavi glavnega urednika »Slovenca« Rude Jurčeca²⁷ rezultat skupnega dela vseh urednikov »Slovenca« in »Slovenskega doma«. V njej je bil na strani 15 do 17 v poglavju »Voditelji Osvobodilne fronte« objavljen o Lovru Kuharju sestavek, ki skoraj dobesedno ponavlja vse, kar je napisal »Slovenski dom« ob Vorančevi aretaciji. Ko so to knjižico vtihtapili v zapore in jo je Voranc prebral, je bil po pričevanju Juša Kozaka ves razburjen. »Kri bi radi lizali, kri. Tudi mojo,« je govoril in se ni mogel pomiriti. Želel si je le v internacijo. Od te pa je bil takrat še zelo daleč. Ko pa se mu je ta »želja« izpolnjevala, so ga tja vodili oni, ki se jim je hotel za vsako ceno izogniti — Nemci!

Ves februar in prvo polovico marca so se na kvesturi nadaljevala zasliševanja vseh, ki so bili aretirani v zvezi z zadevo Kuhar-Križ. Na podlagi novih dognanj v preiskavi so kvesturini aretirali 18. februarja še eno osebo, 26. februarja dve in 9. marca zopet eno. V proces je bil pritegnjen tudi Jože Vrhovec, ki je bil že 4. februarja 1943 aretirani v drugi zvezi in 9. marca i. l. obsojen

²⁶ Juš Kozak, Lesena žlica, II., str. 404/5.

²⁷ TMG 990/43, list 137.

na petnajst let ječe. Vendar pa vsa dolgotrajna zasliševanja in poizvedbe niso mogla razluščiti nekaterih ilegalnih imen iz zaplenjene korespondence, medtem, ko je bilo osem oseb izven dosega italijanskih vojaških in policijskih oblasti bodisi, da so bili v ilegali v Ljubljani, ali pa v partizanskih bojnih enotah. Čeprav se je policija dokopala do njihovih imen in dosti točno ugotovila njihovo delo in pomembnost, so morali karabinjerji ugotavljati le, da je bil vsak poskus izslediti in aretirati jih brezuspešen.²⁸

V drugi polovici marca je kvestor zaključil preiskave in 23. i. m. podpisal obširno, dvajset strani obsegajočo ovadbo ter jo poslal vojnemu tožilcu pri Vojaškem vojnem sodišču v Ljubljani. Ovadba je v celoti prijavljala trideset oseb. Od teh jih je bilo sedemindvajset obtoženih soudeležbe v združbi, ki je imela namen nasilno spremeniti obstoječi politični in družbeni red, prevratne propagande in soudeležbe v oboroženem uporu. Lovro Kuhar in še ena oseba pa tudi nedovoljene uporabe ponarejenih osebnih dokumentov. Od teh sedemindvajsetih jih je bilo šestnajst aretiranih v januarju, eden v marcu, eden je bil v zaporu na odsluženju kazni, eden na nemškem zasedbenem področju na Gorenjskem, sedem v partizanih, eden pa v ilegali v Ljubljani. Ostale tri osebe so bile ovađene le zaradi podpiranja nekaterih od obtoženih in zaradi prestopka predpisov o obvezni prijavi podnjamenikov. Ker je bilo torej izmed ovađenih izven dosega italijanske policije devet oseb, ena pa na odsluženju kazni, bi morale biti izročeni v sodne zapore dvajset obtožencev, bilo pa jih je le devetnajst — Lovro Kuhar je ostal v zaporih kvesture, pridržan zaradi »nadaljnjih ugotovitev glede na njegovo udejstvovanje«. Pridržan pa je bil zato, da so ga lahko zasliševali agenti nemške Varnostne policije.

III.

Omenil sem že, da je Voranc ves čas, kar je bil v ljubljanskih policijskih zaporih, živel v neprestani bojazni, da bo izročen nemški policiji. Njegovo široko, skoraj po vsej Evropi razpredeno delo komunističnega organizatorja in propagandista je kljub še tako skrbni konspirativnosti le puščalo za seboj sledove vsaj v aktih različnih policij in sodišč, s katerimi je imel v desetletju 1930/40 opravka. Poleg tega je domače belogardistično vodstvo javno in z vso gotovostjo označevalo Voranca kot »predsednika komunistične stranke v Sloveniji«, ki je že davno »zašel v mednarodne komunistične kroge, se predal sovjetski vohunski službi ter bil poslan na šolanje v Moskvo« in kot »uslužbenec sovjetskega poslaništva na Dunaju opravljal komunistično kurirsko službo po srednjeevropskih in balkanskih državah«, bil izgnan v Francijo, kjer je v Parizu »organiziral celice slovenskih in jugoslovanskih komunistov« itd.²⁹

Razumljivo, da kvestura ni verjela še tako spretnemu »mešanju štren«, temveč je naprosila za pomoč tudi nemško policijo. Kvestor Ravelli je na četrti strani svoje ovadbe zapisal:

»Po obvestilih, ki jih je dala nemška policija, sledi, da je Kuhar aktivno sodeloval v radikalni komunistični stranki in je v času svoje delavnosti privzel lažna imena »Perli«, »Peterlin« in »Rauch Franc«. Priznal je, da je privzel lažni imeni Perli in Rauch, ime Peterlin pa zanimal.«³⁰

²⁸ TMG 990/43, listi 145, 146, 165.

²⁹ V znamenju Osvobodilne fronte, str. 15 sl.

³⁰ Verjetneje je Voranc zanimal ime »Perli«, ker je brez pravega smisla, kolikor ni po sredi navadna potegavščina. Saj takrat Voranc še ni mogel vedeti, da bo v

Ko je namestnik vojaškega tožilca kapetan Giacomo La Marca začel 30. marca z zasliševanjem Štreklja in tovarišev, je istega dne z aktom št. 990/43 R. G. spraševal kvesturo, kdaj bo možno prepeljati Lovra Kuharja v sodne zapore, ker da je treba postopek čimbolj pospešiti.³¹

Na ta akt pa je vojno tožilstvo prejelo odgovor šele — 23. aprila 1943, ker se je v tem času za Voranca že živo zanimala nemška varnostna policija. Zvezni oficir na Poveljstvu varnostne policije in varnostne službe v Ljubljani, dr. Krüger, je že vsaj v marcu posredoval kvestorju Ravelliju nekaj podatkov o Lovru Kuharju, ki jih je kvestor uporabil v svoji ovadbi vojnemu tožilstvu, zdaj pa je hotela varnostna policija sama vsaj za nekaj časa dobiti Voranca v pest, da ga zasliši v svojih zaporih v Begunjah na Gorenjskem. Za zadevno vlogo italijanskim oblastem je dr. Krüger potreboval pooblastila Glavnega državnega urada Varnostne službe v Berlinu. Preden pa je to pooblastilo prišlo v Ljubljano, je kvestura že vložila ovadbo pri vojnem tožilstvu in vse ovadene izročila v zapore vojnega sodišča. V svojih zaporih je pridržala edino Lovra Kuharja, da bi tako olajšala postopek nemški policiji. Ker pa je po vložitvi ovadbe moglo o njem odločati le vojaško vojno sodišče oziroma vojno tožilstvo, je moral dr. Krüger le tja nasloviti zadevno vlogo. Stori je to 31. marca 1943, osem dni za tem, ko je bila vložena ovadba, in dan za tem, ko je La Marca spraševal, kdaj bo kvestura izročila Voranca sodišču.

Vloga št. 139/43, naslovljena na italijansko vojaško vojno sodišče in izročena v roke vojnemu tožilcu podpolkovniku Enricu Macisu, se glasi:

»Osrednja oblast v Berlinu je sporočila, da se posebej zanima za zasliševanje Kuharja, ki je obtožen pred naslovnim vojnim sodiščem, dosedaj pa še vedno v zaporih kvesture.

V imenu RSHA (Glavnega državnega urada Varnostne službe) v Berlinu prosim, da izvolite Kuharja začasno izročiti, da bi bil lahko podvržen zasliševanjem in ugotovitvam po funkcionarjih iz Berlina, ki bodo prav zato prišli na Gorenjsko.

Kuhar bo, čeprav je pristojen na nemško ozemlje, takoj poslan nazaj, kakor hitro bodo zasliševanja končana.«³²

Enrico Macis je dr. Krügerju še istega dne odgovoril:

»Glede na dopis z dne 31. III. 1943 (XXI) Vam sporočam, da mi ni mogoče ugoditi Vaši zahtevi, ker je Kuhar zaprt in na razpolago temu Vojnemu tožilstvu kot obtoženec težkih protidržavnih zločinov. V kolikor bi proti Kuharju postopala tudi nemška sodna oblast, naj ta preko obeh pravosodnih ministrstev dveh držav zahteva izročitev v smislu pogodbe z dne 12. junija 1942.«³³

Ta ostra zavrnitev nemške zahteve je bila brez dvoma v skladu s stališčem italijanske vojaške oblasti, manj pa po godu kvesturi in fašistični politični oblasti.³⁴ Trenja med obema se vlečejo kot rdeča nit skozi vse obdobje italijan-

kratkem stal pred agenti nemške varnostne službe, ki mu bodo vsaj nekatera njegova ilegalna imena in nekatera dejstva dokazovali s svojimi ugotovitvami iz policijskih in sodnih aktov. Lahko pa gre tudi samo za površnost kvesture, ki je v aktih večkrat očitna. Pred nemško policijo je Voranc priznal naslednja ilegalna imena: Kraus, Peterlin Johann, Raut Charles, Rauch Franz. O »Perliju« pa ni sledu.

³¹ TMG 990/43, list 111.

³² TMG 990/43, list 110.

³³ TMG 990/43, list 109.

³⁴ Nemška policija je na prošnjo kvesture na Gorenjskem iskala, našla, aretirala in v Ljubljano pripeljala osebo, ki je bila v tem procesu imenovana in po kvesturi obtožena, pozneje pa se je pri zasliševanju izkazalo, da je bila v proces vmešana po pomoti in zato z oprostilno sodbo vojaškega sodišča oproščena vsake krivde (TMG

Sporočilo majorja Ripolija podpolkovniku Aguecciju glede na zasliševanje Kuharja po nemški policiji z ugotovitvijo, da je vojni tožilec pk. Macis pismeno odklonil nemško zahtevo po vsaj takasni izročitvi Lovra Kuharja

11
13-3
COMANDO XI CORPO D'ARMATA
UFFICIO I. C. A.
14-4-1943
Kuhar Lovro

Nessun precedente all'ufficio -
Il giorno 31/3 il dott. Krüger
indire al Col. Macis la
Temperatura estradizione
dell'interrogato e nelle
stesse giorni il Col. Macis
ebbe a rispondere per
scritto negativamente -
Atti del Dr. Ripoli
14/4

ske okupacije in so tudi v tem primeru postala očitna.³⁵ Ko je namreč dr. Krügerju oziroma Glavnemu državnemu uradu varnostne službe le uspelo, da so nemški agenti začeli zasliševati Voranca vsaj v Ljubljani, je moralo to dejstvo pri vojski vzbuditi pozornost in neugodje. Poveljnik karabinjerjev XI. A. X., takrat že podpolkovnik Aguecci, je 14. aprila 1943, ko so organi varnostne policije začeli zasliševati Voranca, spraševal urad obveščevalne službe pri XI. A. Z., kaj je na stvari in ali je že predhodno znan kak tak primer. Le to je namreč možno sklepati iz ohranjenega lista, kakršne so za interno obveščanje uporabljali predstojniki uradov ali poveljniki večjih enot, in na katerem je major Ripoli iz obveščevalnega urada XI. A. Z. 14. aprila sporočil Aguecciju:

»Kuhar Lovro

Nessun precedente all'Ufficio.«

990/43, list 1942 in 143). Poleg tega so pred sklenitvijo pogodbe z dne 12. VI. 1942 večkrat odpeljali iz Ljubljane ali pokrajine aretirane na zaslišanja v Begunje, n. pr. Toneta Tomšiča in njegovo mater.

³⁵ Pred Izrednim vojaškim sodiščem. NOV in POS v Kočevju je obtoženi Marinič Rudolf izjavil: »Znano je, da je bilo med Corpo d'Armata in karabinjerji ter policijo največje nasprotje.« Kočevski proces, str. 23 a.

To pomeni, da obveščevalni urad armadnega zbora še ni imel primera, da bi policijski organi tuje države zasliševali obtoženca, ki je izroččen italijanskim vojaškim oblastem. V nadaljnjem pa je Ripoli ugotovil, da je dr. Krüger 31. III. zahteval začasno izročitev Kuharja, kar je Macis še istega dne pismeno odklonil.

Prvo zasliševanje Voranca po agentih nemške varnostne službe se je začelo 14. aprila 1943. Zapisniki zasliševanj so nam ohranjeni le v italijanskih prevodih, priključenih aktom procesa, listi 168 do 209. Zasliševanja so bila v uradu nemške Varnostne policije in varnostne službe v Ljubljani, kot je razvidno iz zabeležke na dveh zapisnikih. Kdo je zasliševal, iz zapisnikov ni razvidno, ker je prevajalec v italijanščino zapisal, da je podpis zasliševalca nečitljiv, prav tako pa tudi podpis predstavnika italijanske Javne varnosti, ki je bil navzoč vsaj pri prvem zasliševanju. Na ostalih zapisnikih njegova navzočnost ni izpričana. V teh zapisnikih je zapisanih dokaj več imen in dejstev, kot pa jih je Voranc priznal na kvesturi. Ni dvoma, da jih je nemška policija izsledila pri svojih poizvedbah in z njih pomočjo hotela Voranca pripraviti do takih priznanj, ki bi bila zanj usodna. Saj vemo iz Ravellijevega akta z dne 23. aprila 1943, da je nemška varnostna policija uvedla poizvedbe v Parizu, Pragi in na Dunaju ter imela zato dokaj točne podatke o Vorančevem gibanju po Evropi, zlasti, kadar je prišel v opreko s posameznimi policijami in sodišči nekaterih evropskih držav. Taka dokazana dejstva in izpričana poznanstva Voranc sicer ni mogel zanikati, poskušal pa je tudi tu »mešati štrene« in je z vso spretnostjo literarnega oblikovalca pripovedoval zgodbe, s katerimi je hotel zabrisati sled za svojim pravim revolucionarnim in propagandnim delom, ki ga je na domačih in tujih tleh opravljal. Za kolikor točnejšo razločitev zrnja od plev, ki ga je Voranc pri svojih zasliševanjih namešal, bi bilo treba do podrobnosti poznati njegovo delo, zveze, stike in poznanstva, zlasti v času njegovih evropskih potovanj, kar pa mi spričo oddaljenosti od zadevnih virov, kolikor so ohranjeni, ni bilo mogoče preveriti. Zapisniki poleg tega niso sestavljeni tako, da bi vprašanjem sledili odgovori, temveč tako kot bi izpovedbe tekle brez vseh prekinjevanj. Zato je le ob pojavljanju novih imen in dejstev možno sklepati na stavljena vprašanja. Pri odgovorih pa je bil Voranc skrajno previden in je priznal le, za kar so imeli zasliševalci trdne dokaze v rokah. Čeprav je poskušal zanikati svoje aktivno delo v komunistični stranki, zlasti v desetletju 1930—1940 (za čas do svoje emigracije ga vedno priznava), svojo pripadnost in zvestobo marksistični ideologiji vedno poudarja.

Nemška policija je Voranca dvakrat zasliševala, vsakokrat zdržema po nekaj dni: prvič od 14. do 17. aprila, drugič od 9. do 14. maja 1943. Po oštevilčenju v sodnem spisu TMG 990/43 obsegajo ti zapisniki liste 168 do 209 in sicer:

14. aprila list 168—173,	v maju pa:
15. aprila list 174—178,	9. maja list 186—188,
16. aprila list 179—182,	10. maja list 189—194,
17. aprila list 183—185,	11. maja list 195—200,
	12. maja list 201—203,
	13. maja list 204—206,
	14. maja list 207—209.

Kot je razvidno iz zapisnikov, so bila zasliševanja po večini v času uradnih ur, le zasliševanje 11. maja se je potegnilo tudi v noč in v 12. maj, naslednje pa se nadaljevalo istega dne. Na zapisniku z dne 9. maja je pripomba, da je bilo

zasliševanje prekinjeno, ker so potekle uradne ure in ker si je zaslišanec v svojih izpovedih večkrat oporekel.

Razmak med 17. aprilom in 9. majem je nemška policija uporabila za ponovne poizvedbe, zato je Voranc še vedno čakal na izročitev vojnemu sodišču, kvestura pa je poslala 23. aprila vojnemu tožilcu dopis št. 0456/Up, ki se glasi:

»Glede na zahtevo z dne 30. marca t. l. št. 990/43 sporočam, da zaradi poizvedb, ki so jih nemške oblasti odredile v Parizu, Pragi in na Dunaju o tamkajšnji delavnosti Kuharja Lovrenca, in zato, ker bo treba tega ponovno zaslišati o omenjeni delavnosti, imenovanega verjetno pred enim mesecem ne bo mogoče staviti naslovnemu sodišču na razpolago.

Zato prosim, da izvolite potrpeti, ker so poizvedbe, ki so v teku, v prid pravici in največje važnosti za boljši [popolnejši] prikaz njegove podobe.«³⁶

IV.

Ko je namestnik vojnega tožilca kapetan Giacomo La Marca v dneh med 30. marcem in 6. aprilom zasliševal iz šentpeterske vojašnice pripeljane soobtožence in je Voranc še čakal na zasliševanje pred nemško varnostno policijo, je vojni tožilec kot pričo zaslišal tudi komisarja dr. C. Ruggija. Ta je za osvetlitev osebnosti Lovra Kuharja predložil tožilstvu izvod »Slovenca« in »Slovenskega doma«, kjer da je očrtano Kuharjevo delo, prav tako pa tudi prevod odstavka iz knjige »V znamenju osvobodilne fronte«, ki govori o njem. O Matildi Krapež, na katero se Kuhar toliko izgovarja, pa misli, da gre povsem za izmišljeno osebo. Prav tako je prepričan, da se Kuhar in Strekelj pred aretacijo nista pogovarjala o nakupu kakega blaga, in še to prav v trenutku, ko je tja prišla kurirka Osvobodilne fronte.

Vojni tožilec je prevode omenjenih člankov vključil med dokazno gradivo in za dan 7. aprila pozval na zaslišanje kot priči glavna urednika »Slovenca« in »Slovenskega doma«. Ob določeni uri, ob desetih dopoldne 7. aprila 1943, se je pri vojnem tožilcu javil glavni urednik »Slovenca« Ruda Jurčec in na vprašanja izjavljal:

»Članki o Kuharju, objavljeni v »Slovincu«, »Slovenskem domu« in beli knjigi »V znamenju Osvobodilne fronte«, so bili napisani v sodelovanju vseh urednikov »Slovenca« in izhajajo zato iz enega vira. Podatke, ki jih vsebujejo, smo zbirali v uredništvu nekaj let in so po našem prepričanju točni. Kar se tiče organiziranja komunističnih celic v Parizu, so bili vprav študenti, ki so se vračali s tega mesta, ki so to pripovedovali. Kar se tiče glasov, da bi bil Kuhar vodja OF, so od njene ustanovitve po vsej Sloveniji krožile vesti, da mu je bilo izročeno njeno najvišje vodstvo.« To vest, trdi Jurčec, da so širili prav komunisti, da bi pridobili čim več pristašev. Kuhar pa da je bil vedno aktiven komunist in da je to splošno znano že iz časov Jugoslavije.

Na vprašanje o Kuharju — umetniku pravi, da ga je komunistična kritika zelo cenila, njegova dela so bila močno razširjena, predvsem »Požganica«, roman, v katerem so narodni in socialni problemi ob koncu prve svetovne vojne obravnavani na podlagi komunistične ideologije.

Na vprašanje o odmevih Kuharjeve aretacije izjavlja, da so bili v Ljubljani, zlasti v filokomunističnih meščanskih vrstah, zelo prizadeti. To zato, ker niso imeli za možno, da bi tako pomemben mednarodni agitator, ki je po raznih evropskih državah vedno živel v ilegali, padel v roke policiji.

³⁶ TMG 990/43, list 164.

Na ponovno vprašanje o Kuharjevi vlogi v OF je izjavil, da so ga spočetka označevali za vodjo OF, zadnji čas pa kot takega imenujejo Borisa Kidriča, medtem ko o Kuharju govorijo, da je delegat Kominterne v OF in da nadzoruje tudi vsa ostala komunistična gibanja v centralni Evropi.

Ni dvoma, da bi ta izjava obveljala z vso težo na razpravi, zlasti še, če bi bila v okoliščinah, kakršne so bile v Sloveniji leto pred tem, ko je v pripravi na veliko poletno italijansko ofenzivo proti partizanom obveščevalni urad divizije Granatieri di Sardegna 1. aprila 1942 obtožil pred vojaškim sodiščem med drugimi tudi Lovra Kuharja — informacije so gotovo potekale iz istega vira —, da je v komunistični organizaciji namestnik ing. Štebija, ki je bil tiste dni aretiran, da je propagandist OF, pisec pamfletov ter organizator vsega tajnega prevratnega tiska.³⁷ Prav obvestila iz uredništev v takratni Jugoslovanski tiskarni so kriva, da so na kvesturi in na vojnem tožilstvu pripisovali Vorancu vodilnejša mesta, kot jih je dejansko imel.

Medtem, ko je urednikom »Slovenca« in »Slovenskega doma«, ki so si kar po vrsti prisvajali odličje slovenskega kulturnega delavca, bes sovražstva zalival oči in jim v pero in na jezik pocejal strup ovađuštva, je v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti vedno bolj rastla zaskrbljenost za Vorančevo usodo. 19. maja 1943 so redni člani Akademije v njenem umetniškem razredu podpisali vlogo, ki sta jo prezident Akademije dr. Milan Vidmar in njen generalni tajnik dr. Fran Ramovš še istega dne poslala generalu Gastonu Gambari, poveljniku XI. A. Z. v Ljubljani. V tej vlogi pravijo podpisniki Oton Župančič, F. S. Finžgar, Josip Plečnik, Anton Lajovic in Matija Jama, da so »zaskrbljeni za Prežihovega Voranca« in nadaljujejo:

»S svojimi že objavljenimi deli si je Prežihov Voranc zaslužil mesto med prvimi slovenskimi pripovedniki in v književnosti pričakujemo od njega še dela največje vrednosti. Za nas, ki pripadamo enemu najmanjših narodov Evrope, je vsak kulturni in narodni delavec dragocen in izguba enega zelo nadarjenih pisateljev širokih razgledov in globokih koncepcij bi nas, ko nas je že tako malo, toliko bolj kruto prizadela.« Zato se obračajo na Gambaro, naj bi ohranil Slovencem »ustvarjalca nenadomestljivih duhovnih vrednot«.

Res, da general Gastone Gambaro, znan dovolj po svoji fašistični miselnosti in vlogi, ki jo je imel že v španski državljanski vojni, in ki je še na dan dejanskega podpisa brezpogojne kapitulacije italijanske vojske — 3. IX. 1943 — v svojem dnevnem povelju podrejenim komandantom grozil s kaznimi zaradi njihove premajhne ostroti v boju s partizani,³⁸ ni bil tisti, ki bi se hotel zavzeti za slovenskega človeka, tem manj, če je bil to Lovro Kuhar. Zato je tudi na to vlogo napisal: »Odgovorite, da ni v moji pristojnosti.« Dragocen pa je ta dokument zaradi svojega pogumnega protesta, čeprav odetega v vljudno obliko prošnje, zaradi vrednotenja pomembnosti Vorančevega umetniškega dela in ugotovitve njegovega mesta v sodobni slovenski kulturi. Vrednost tega dokumenta povečuje še dejstvo, da je na primer nad F. S. Finžgarjem že več kot pol leta visel meč talstva in da je istega dne, ko je bil Voranc aretiran, eden belogardističnih študentov, ob srečanju s Finžgarjem, rekel svojemu pajdašu: »Tega je treba tudi še pobrati!« In generalni tajnik Akademije dr. Fran Ramovš je na italijanski komandi, kamor so 14. oktobra 1942 klicali kakih petdeset slovenskih kulturnih delavcev in jim s hinavskim zavijanjem dali razumeti, da

³⁷ TMG 990/43, list 227.

³⁸ AMNO, C. XI. C. A., akt št. 02/4798 z dne 3. sept. 1943, objavljen v: Giuseppe Piemontese, n. o. m. str. 88-89.

e pervenire perciò in un unico punto.
de notizie in esso contenute sono state da noi rivelate in riunione
Smart van' anni, e secondo la nostra convinzione ripropono a venire.
Tutto per quanto riguarda l'organizzazione delle cellule comuniste
ingegner a Parigi, presso gli O.F. studiano che terminano la quale
città che lo raccontano; per quanto riguarda la voce che il Kebab
fara stato il capo dell'O.F. al momento della fondazione dell'O.F. circoler
per tutta la Francia la notizia che a lui era stata data la carica di
capo impresa. Era proprio l'elemento comunista che diffondeva tale
voce per acquisire maggiore prestigio al movimento comunista dell'O.F.
D.R. Che il Kebab sia sempre stato un attivo comunista, sia in tempo
nella Jugoslavia, e sia sotto inchiesta di osservazione pubblica.
Come attività e stato molto valoroso nella lotta comunista. E non
opere erano molto diffuse, specialmente "Perigardien" (sella buccia),
un romanzo dove si agitano problemi nazionali e sociali al momento
della fine della guerra 1915-18, intagliato secondo le ideologie comuniste.
D.R. E' certo: il Kebab ha fatto molto colpo nella città di
Lubiana, specialmente per la propaganda filo comunista, anzi pochi
si riteneva impossibile che un agente internazionale di quella portata
che era sempre rispettato ufficialmente in vari Stati europei, potesse cadere
nelle mani della polizia.
D.R. In un primo tempo il Kebab come ha detto era indicato come capo
dell'O.F. Da ultimo come capo era invece indicato il Kebab Paris; mentre
il Kebab si tirava che fosse il delegato del Komintern in capo all'O.F.
si diceva anche che oltre l'O.F. controllava i movimenti comunisti di tutta
l'Europa Centrale.

Letto e compreso e sottoscritto.

Sanjmarc

Sp. M. M.

jih imajo pravzaprav za talce, vrgel pred laškega oficirja rokavice, razpel suk-njo in rekel: »Kaj pa uganjate to komedijo? Postrelite nas. Ako pobijete do sto najboljših kulturnih slovenskih delavcev, ste narodu odsekali glavo!«³⁹

Gambara je vlogo Akademije poslal vojnemu tožilcu, ki jo je vključil med akte procesa. Medtem so bili končani tudi prevodi nemških zapisnikov Vorančevih zasliševanj, ki jih je kvestura z aktom št. 0456/UP z dne 28. maja 1943 poslala vojnemu tožilstvu. Akt je v kvestorjevi odsotnosti podpisal podkvestor Ferrante. Glasi se:

»Z ozirom na naše poročilo z dne 23. marca t. l., šte. 02779/0456 in našega obvestila pod isto številko z dne 23. aprila t. l. sporočamo, da je bil imenovani Kuhar Lovrenc 27. t. m. izročen v sodne zapore in dan na razpolago naslov-nemu sodišču.

Obenem pošiljamo zapisnike izjav, ki jih je dal imenovani Kuhar pred funkcionarji Varnostne policije Rajha, ki so prišli sem, da bi spoznali njegovo aktivnost med njegovimi popotovanji po raznih evropskih državah, posebej še v času, ko je bil na Nemškem in v Nemčiji priključenih deželah.

Navedeni zapisniki izpričujejo, da se je Kuharjevo komunistično prepriča-nje očrtalo že v l. 1916, ko je spoznal bosanskega poslanca Dimitrija Trifu-novića, po povratku iz ujetništva pa se je popolnoma predal komunistični ideji, ko je v Guštanju ustanovil celico s kakimi osemdeset člani, in ji bil vodja. Nadaljeval je s komunistično delavnostjo tudi po razpustu Partije, po bivšem režimu razpuščene l. 1921, s tem, da je še nadalje, kot je potrdil, celica obstajala in z delom nadaljevala.

Opozarjamo tudi na to, da je v zapisniku izpovedb, ki jih je dal pred našim uradom, izjavil, da je bila njegova komunistična delavnost omejena samo na desetletje 1920/1930, iz izjav, danih pred nemško policijo, pa je jasno, da je Kuhar obdržal stike s predstavniki komunistične partije vse do razsula bivše jugoslovanske vojske in tudi še potem. Priznanja, ki jih je dal o svojih razgo-vorih z ing. Štebujem Antonom, kateri ga je po naročilu komunistične partije vabil k sodelovanju, njegovo prijateljstvo z Borisom Kidričem in neko drugo vplivno osebnostjo uporniškega gibanja, in dejstvo, da je privzel lažno ime, z gotovostjo potrjujejo, da ni stal ob strani pri široki dejavnosti, ki jo razvija Osvobodilna fronta, katere vnet pobornik je.«⁴⁰

Po prejemu teh aktov je vojni tožilec 1. junija 1943 Voranca še zadnjič zaslišal. Kot tolmač je bil navzoč kapetan Edoardo Fosco.

Pri zaslišanju zaradi obdolžitve, ki jih vsebuje ovadba kvesture, izjavlja, da jih v celoti odbija in ostaja pri izjavah, ki jih je dal na zaslišanjih na kve-sturi in pred varnostno policijo. Svoj povratek iz Pariza v Jugoslavijo po-stavlja zopet v leto 1940, češ da ni hotel pasti v roke Nemcem, ki so se bližali Parizu. O svojem bivanju v Sloveniji pred okupacijo in po njej ponavlja že iz prejšnjih zapiskov znane izjave. Pravi, da se je začel skrivati, ko je izvedel, da ga zaupniki nemške policije nadzorujejo, kar je potrjeno zdaj ob zasliševanju po isti policiji. Ponavlja zgodbo o tem, kako je odbijal aktivno sodelovanje v uporniškem gibanju in da je hotel delati le kot književnik. Zato so mu tudi zagrozili, da se bo po zmagi za to svoje pasivno stališče moral zagovarjati pred sodbo slovenskega ljudstva. Izdaja se za pacifista, ki je proti vsakemu nasilju in boju, zanika kakršnokoli svojo revolucionarno in propagandno delo v evrop-skih državah, potrjuje pa svojo pripadnost h komunističnemu nazoru in stranki.

³⁹ F. S. Finžgar, n. o. m. str. 410-413.

⁴⁰ TMG 990/43, list 166.

Pri tem se ponorčuje iz trditve kvestorja, češ da je bil predsednik Partije in pouči zasliševalca, da komunistična partija takega položaja v stranki sploh ne pozna, in da je celica v Partiji sestavljena le iz treh ljudi, katere organizator je obenem njen sekretar (ne pa, kot piše kvestor, da je bil vodja celice, ki je štela kakih osemdeset članov). V Partiji da je bil zaposlen predvsem kot prevajalec komunistične literature.

Za l. 1930—1940 pravi, da je živel na Dunaju, v Berlinu, v Oslu in končno štiri leta v Parizu. Tam da se je bavil predvsem z delom pri Odboru za pomoč političnim preganjancem in s književnim delom.

Vse, kar je pisano v »Slovincu«, »Slovenskem domu« in v knjižici »V znamenju osvobodilne fronte«, označuje za gladke izmišljotine.

O stikih s Štrekljem, Krapeževo in ostalimi zanika očitke ovadbe in vztraja pri svojih že danih izjavah, ki jih skuša še okrečiti s trditvijo, da si je potrebščine moral oskrbovati na črni borzi, ker kot skrivač ni mogel dobivati rednih živilskih in drugih nakaznic. Da pa je bilo sicer njegovo življenje neoporečno, dokazuje s tem, da je bil ob znanih racijah v poletju 1942 dvakrat zajet, pa vedno izpuščen, ker niso imeli nič obtežilnega proti njemu.

Na dan, ko je bil aretiran, je bil dogovorjen s Štrekljem za 9. uro na stanovanju pri Černivcu. Štrekelj je prišel ob 9,15, četrta ure kasneje pa že patrolja MVAC. Zanika, da bi takrat poskušal pobegniti. Ob 11. uri je prišla kurirka, ki je ne pozna in označuje časopisno trditev, da jo je tam pričakoval, za nesmiselno.

Na vprašanje o njegovi politični orientaciji izjavlja, da ne skriva svoje zvestobe marksistični ideologiji, ki jo je izpovedoval vse svoje življenje, zanika, da bi od 1934 dalje aktivno sodeloval v Partiji, posebej pa še od svojega povratka v Jugoslavijo.

Krivdo prizna le v toliko, kolikor se je skrival in uporabljal ponarejeno osebno izkaznico.⁴¹

S tem so bila Vorančeva zasliševanja v preiskavi končana. Iz njih je možno posneti vsaj dvoje:

1. Lovro Kuhar — Prežihov Voranc je v preiskavi priznal le to, kar so mu trdno dokazali in s čimer ni mogel kompromitirati oseb, ki bi lahko padle v roke sovražni policiji. Spóčetka je vztrajno zanikal, kasneje pa deloma priznaval svoje politično delo v emigraciji. Pri tem je resnico prepletal z zgodbami in tako, kot je sam rekel, »mešal štrene«. Vztrajno je zanikal svoja potovanja v SZ in svoje revolucionarno - propagandno delo, ki ga je opravljal v raznih državah Evrope.

2. V preiskavi se je vedel tako, kot je sam zapisal v svoji avtobiografiji 18. IV. 1947: »Po svoji zavesti (sem se) ... zadržal ... pošteno in nisem nikogar izdajal ali kompromitiral. Priznaval nisem, da bi bil organiziran komunist, pač pa sem vedno priznaval, da pripadam komunističnim svetovnim nazorom. Edino se mi lahko zamerja, da sem tajil vsako aktivnost za KP in sem se zagovarjal, da sem postal pisatelj in od tega časa politično več ne delujem.«⁴²

Vojni tožilec je v juniju pripravljajl zadnje za razpravo pred sodiščem. Vojaški preiskovalni sodnik major A. Ravetta je že 19. aprila 1943 izločil dve osebi iz števila tistih, ki so bile obtožene v Kuharjevem procesu, ker je bila ena od teh za obtožena dejanja že kaznovana in je bila ta čas že na odsluženju kazni, druga pa zato, ker je bila po pomoti pritegnjena v proces in ni izvršila

⁴¹ TMG 990/43, listi 212—216.

⁴² J. K. n. o. m. str. 211.

očitanega dejanja. 2. junija 1943 je namestnik vojnega tožilca kap. G. La Marca izločil iz procesa nadaljnjih osem oseb, ki so bile v partizanskih enotah ali v ilegali, kasneje pa tudi za nadaljnjih šest oseb sestavil predlog za oprostilno sodbo, ker njihove obdolžitve v preiskavi niso bile dokazane.⁴³

7. junija 1943 je karabinjerska postaja v Vevčah poslala vojnemu sodišču zahtevano poročilo o bivanju Lovra Kuharja v Vevčah in ugotavlja, da se je ta 22. aprila 1941 prijavil na občini, ostal pa tam samo mesec dni in potem neznan kam odšel. Poročilo se konča s trditvijo: »Kuhar Lovrenc je tu poznan kot najbolj nevaren komunist tega okoliša.«

8. julija 1943 je vojni tožilec sestavil obtožnico proti Lovru Kuharju in devetnajstim soobtožencem ter jo vložil na predsedstvo vojaškega vojnega sodišča v Ljubljani. Lovro Kuhar je bil obtožen naslednjih dejanj:

1. prevratnega združevanja s tem, da je po zlomu jugoslovanske države na ozemlju italijanske Slovenije podpiral obnovitev komunistične partije, da je podpiral in vodil združbo Osvobodilna fronta, ki ima namen z nasilnim prevratom spremeniti državni red in odtrgati Slovenijo od državnega ozemlja;

2. oboroženega upora s tem, da je v istih okoliščinah kot zgoraj podpiral oboroženi upor proti oblasti države, ki je bil organiziran in izveden na ozemlju italijanske Slovenije po gori navedenih organizacijah;

3. prevratne propagande s tem, da je v gori navedenih okoliščinah razvijal propagando za nasilni prevrat političnega, ekonomskega in socialnega reda v državi in za odcepitev Slovenije od državnega ozemlja;

4. zločina, da je v nedoločnem času s pomočjo drugih, dosedaj neznanih oseb ponaredil osebno izkaznico mestne občine Ljubljana s tem, da si jo je oskrbel z lažnim imenom Čiznar Peter.⁴⁴

6. avgusta 1943 je Lovro Kuhar podpisal pooblastilo za svojega zagovornika dr. Jakova Petroviča, odvetnika iz Ljubljane, 18. avgusta je bil Kuharju in soobtožencem izročen prepis obtožnice vojnega tožilstva, razprava sama pa je bila razpisana za 26. avgust 1943. Tega dne pa se razprava ni vršila.

Medtem so se na svetovnih bojiščih in v Italiji sami dogajali znani veliki dogodki, ki so zlomili italijansko vojsko, odstranili Mussolinijev režim in Italijo samo prisilili na kolena. Novi vojni tožilec polk. Vittorio Vitale, ki je nasledil polk. E. Macisa, je preložil 29. avgusta Kuharjev proces na 16. september 1943. Preden pa je moglo priti do njega, je bila 8. septembra razglašena brezpogojna kapitulacija Italije in Ljubljano je 10. septembra zasedla nemška vojska, ki ji je poveljeval general Raapke. Takrat, ko so Ljubljčanji v množicah odhajali na osvobojeno ozemlje, so politični jetniki na sodišču zaman pričakovali, da se jim odpro vrata zaporov. Po zasedbi Ljubljane so Nemci seveda takoj prevzeli tudi sodne zapore in med prvimi odpeljali Prežihovega Voranca najprej v Begunje, potem pa v Berlin in koncentracijsko taborišče Sachsenhausen. Od tam je bil v začetku 1945 premeščen v Mauthausen, od koder je bil bolan in telesno zlomljen rešen v maju 1945. Tako se je le zgodilo, čeprav ne samo zaradi njegovega zavlačevanja na zasliševanjih, da si je Lovro Kuhar rešil vsaj življenje, kot je napovedal že pri prvih zasliševanjih v »farovžu«. Na posledicah prestanega trpljenja je 18. februarja 1950 umrl.

Proti ostalim devetnajstim soobtožencem je nemški svetovalec pri šefu civilne pokrajinske uprave, dr. Kurt Messiner 14. oktobra 1943 ustavil kazenski

⁴³ TMG 990/43, neoštevilčeni koncept v italijanščini in predlog v nemškem prepisu.

⁴⁴ TMG 990/43, list 229.

postopek in so bili 15. oktobra 1943 izpuščeni, med njimi tudi Stane Štrekelj. Tega pa je domobranska policija 11. novembra 1943 zopet aretirala in je bil do 26. novembra 1943 zaprt v šentpeterski vojašnici. Od tam je bil odpeljan v taborišče Dachau, maja 1944 pa v taborišče Natzweiler, kjer je ostal do decembra 1944. Zatem so ga zopet vrnili v Dachau, 1. 1945 pa premestili v taborišče Buchenwald, kjer je 17. marca 1945 umrl.⁴⁵

Lovro Kuhar («Prežihov Voranc») in Italian Jails, 1943

Summary

As early as in his first literary attempts Lovro Kuhar, by his pen-name Prežihov Voranc, tended to deal with proletary motives from farmers' and workmen's life. During the First World War 1914—1918 he became as a prisoner acquainted with the scientific bases of Marxism, and after his return immediately joined the newly founded Communist Party of Yugoslavia. At Guštanj, where he was an employee, he organized the first cells of the Communist Party among the workmen of the Steel-Works, and founded assistance, economical and cultural organizations for them. After the dissolution of the Communist Party in the year 1920 he continued working illegally. When King Alexander's dictatorial regime came into power, Kuhar avoided arrest and judicial procedure by escaping abroad, where he developed an extensive propagating and organizing activity in various European countries in the decade 1930—1940. At the beginning of the 2nd World War (1939) he returned secretly to Yugoslavia and lived illegally in Dolenjska (the Lowland of Slovenia), in Zagreb, where he was taken by the enemy occupation of Yugoslavia, and at Ljubljana.

When the Liberation Front of the Slovene People was established, he joined it immediately, and set to work particularly among the Slovene intellectuals. He was then living at Ljubljana, Gajeva (during the occupation: Verdijeve, today: Kidričeva) 7, under the illegal name Peter Čižnar. As early as in prewar Yugoslavia the domestic clerical and fascist collaborationists had been continually charging Kuhar as a dangerous communist agitator; this had become manifest at the occasion of Kuhar winning literary prizes in 1940. During the struggle for liberation against the occupants the same circles denounced him again as a leading personality of the rebel movement, imputing to him an even more important function than he really had. This is why the Italian police took every effort to track him down; but they succeeded, quite accidentally, only January 8th, 1943. On that day Kuhar happened to have an appointment with a functionary of the Liberation Front, Stane Štrekelj, in the flat of a land-surveyor, M. Černivec, on the then Bleiweisova (former Tyrševa, today Titova) cesta. Štrekelj had already been shadowed by the Italian police for some time; on that day he was being followed by a patrol composed of some informers of the Italian «Questura» and agents of the White Guard's Special Department. Following Štrekelj, they burst into M. Černivec's flat and arrested them both. After that, Danica Križ arrived there, a courier of the Liberation Front, carrying some material for illegal printing and secret correspondence. The agents searched her, arrested her too, and took them all to the custody of the Anticomunist Militia in the barracks on Tabor Square. There, Kuhar's nephew, the white-guardsmen Ljubo Konečnik, recognized his uncle hidden under the name Peter Čižnar. Thus unmasked, Lovro Kuhar was (already on the following day) taken by the Questura to their custody, where they began interrogating him January 24th.

⁴⁵ Po podatkih TO ZB «Milan Majcen» v Šiški.

Kuhar's arrest had been given the greatest publicity, particularly by the two clerical dailies »Slovenec« and »Slovenski dom«; so, the German Security Police as well took an interest in Kuhar. Their agents were questioning him in April and May, 1943, on the ground of their own extensive information provided by the German police in Vienna, Prag and Paris. So, Kuhar was transferred to the custody of the Italian Military Tribunal only in late May, 1943. There he was interrogated by the Military Prosecutor in June, and not before August was the trial fixed against Kuhar and his co-defendants. Previously, the Military Tribunal had also questioned the chief editor of the daily »Slovenec«, Rudo Jurčec, who had repeated all the charges earlier published by the clerical newspapers. Hence, the Military Prosecutor had not given credence to Kuhar's vindications in the preliminary procedure (where Kuhar had been continually stressing his attachment to Marxism and communism, denying at the same time any leading function of his), but charged him with a leading part in the Communist Party of Slovenia and the Front of Liberation, with complicity in rebellion, with revolutionary propaganda and use of a forged identity card. Meanwhile the members of the Arts Class of the Slovene Academy of Science and Art — the poet Oton Župančič, the writer F. S. Finžgar, the architect Jože Plečnik, the composer Anton Lajovic, and the academic painter Matija Jama, as the most eminent representatives of Slovene creative arts — had appealed by a petition to the commander of the Italian occupying army in Slovenia, general Gastone Gambara, for an intervention in the procedure of the Military Tribunal for Kuhar's, as an outstanding Slovene writer's, behoof.

But at that time Italy had already met with her complete military and political collapse: the trial fixed by the Military Tribunal for August 26th, 1943, had been deferred to September 16th, and September 8th Italy's capitulation occurred. Two days after, German troops seized Ljubljana; within a few more days Kuhar was deported to the German concentration camp Sachsenhausen, and thence, in February 1945, to Camp Mauthausen, where he was (as a sick and physically broken man) released in May 1945.

He died in the year 1950.